

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(2), s. 22-35.

**Şer'îye Sicillerine Göre
On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin Kent Mimarisi**

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi Menci EYE

Şer'îye Sicillerine Göre On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin Kent Mimarisi*

Menci EYE¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin gelişme döneminde, her alanda olduğu gibi, kent mimarisi alanında da önemli değişimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun kentleşme karşısında geliştirdikleri çözümler araştırmaya değer bir konudur. Buna bağlı olarak nispeten sosyal, ekonomik ve adli sistemin önemli kayıtları arasında yer alan temel kaynaklar şer'îye sicilleridir denilebilir ve bu sicillerin önemli oranda günümüze kadar ulaşabildiği bilgisi özellikle vurgulanabilir. Şer'îye sicilleri, hemen hemen birçok konuda bilgi barındırdığı gibi kentlerin yerleşimi, gelişimi, mimari dokusu konusunda da oldukça önemli bilgiler barındırırlar. Bu konu bağlamında siciller bir bölgenin sosyo-ekonomik durumunun anlaşılmasına yardımcı olan kaynakların başında gelir.

Sonuç olarak bu çalışmada; XIX. yüzyılın ikinci yarısında şer'îye sicilleri baz alınarak, genelde Osmanlı ve özelde ise Mardin kent mimarisi üzerine odaklanılacaktır. Kentin mahalleleri ve yerleşimi, evlerin iç-dış mimarisi, kat sayısı, oda adedi ve özellikleri, evlerin yapı malzemesi, alım-satım fiyatları, Müslüman ile gayrimüslim evleri arasındaki benzerlik veya farklılıklar, birlikte yaşama tecrübesinin mimariye etkileri, kentsel veya münferit mimari sorunların nasıl çözümlendiği gibi sorulara şer'îye sicilleri ve Mardin şer'îye sicilleri üzerinden cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Şer'îye Sicilleri, Kent, Kent Mimarisi, Mardin Kent Mimarisi.

73

City Architecture In The Second Half Of The Nineteenth Century According To The Paragra Shara Registers

Abstract

It can be said that during the development period of the Ottoman Empire, important changes occurred in the field of urban architecture, as in every field. The solutions developed by the Ottoman Empire and its society in the face of urbanization are worth exploring. Accordingly, relatively one of the main sources among the most important records of the social, economic and judicial system is the sherry register it can be said and these registers importance has survived to the present day that she can reach especially cen be highlighted sher'îye records almost contain information on many subjects as well as very important information about the settlement, development and architectural texture of the cities. In this context, Sher'îye registers are one of the primary sources that help to understand the socio-economic situation of a region.

As a result in this study, in the light of Sher'îye registers in the second half of XIXth century, the focus will be on the Ottoman city architecture and especially focusing on Mardin city architecture will be centered upon. Neighborhoods and settlement of the city, interior and exterior architecture of the houses, purchase and sale prices, similarities or differences between Muslim

* Bu makale, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 25 Ocak 2020 tarihinde tamamlanan "234 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defteri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1288-1289/M.1871-1872)" adlı Yüksek Lisans Tezinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

¹ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mencii476@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9045-0096.

and non-Muslim houses, the effects of living together on architecture, how urban or individual architectural problems are resolved, etc. Answers will be sought through Sharia Registers and Mardin Sharia Registers.

Keywords: Ottoman Empire, Sher'îye Registers, Province, Mardin Province, Mardin city architecture of Mardin.

Giriş

Mardin; Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Mardin-Midyat eşiği adı verilen yerde bir dağ eteğinde ve Mezopotamya Ovası'nın bereketli topraklarında kurulmuştur (Demir, 2010: 1). Bölgede yer alan Dicle-Fırat nehirlerini kapsayan kent, doğusunda Nusaybin-Midyat, batısında Kızıltepe, kuzeyinde Ömerli-Yeşilli ilçeleri, güneyinde ise Arap-Suriye toprakları ile çevrilmiş durumdadır. Kentin yüksekliği 1150 m alanda olup doğu-batı yönünde 2500 m uzunlukta ve 800 m genişliktedir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin Irak-Suriye bağlantısı karayolu-demiryolu ulaşımı ile sağlayan ve Ortadoğu'ya açılan tek sınır kapısının kilidi konumundadır (Demir, 2010: 4). Bulunduğu mevki itibarıyla tarihin-kültürün kalesi mahiyetini taşıyan Mardin, tarihte birçok kavmin yerleşim alanı olma özelliğini taşıdığını göstermektedir. Buna istinaden bölgeyi bereketli toprakların başkenti olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu özelliklere binaen kentin bir yerleşim yeri olarak ortaya çıkması, bulunduğu jeopolitik konumunun yanı sıra dışarıdan gelen saldırılara karşı kendisini müdafaa etmeye uygun bir yapıda olması ve diğer önemli bir husus da iklimsel açıdan uygunluk göstermesi gerektiği söylenebilir (Gümüş, 2002: 1).

Kentler, her dönemde var olan veya varlığını muhafaza eden bir yerleşim merkezi değildir (Yılmaz ve Yetkin, 2002: 13). Toplumların tarihinin belli bir anında ve belli şartlar dâhilinde meydana geldiği süreç içerisinde tarihsel, dinsel, mimari, kültürel ve iktisadi gibi belli başlı alanlar nezdinde oluşmuş olan yaşam merkezleridir. Tanıklık ettikleri tarihsel çağların ve toplumların, kültür ve sosyal özelliklerini kendilerinde barındırırlar (Gönül, 2017: 6). Kentlerdeki hayat, toplumun gelişimine göre şekil almış ve kimlik sahibi olmuştur. Kentler, birden fazla fonksiyona sahip yerleşim merkezleridir. Bu fonksiyonların her biri yaşanan yerleşim yerine farklı özellikler katarak toplumun kültürel ve sosyolojik açılarından niteliklerini yansıtmaktadır (Çınar, 2020: 7).

Kentler yalnızca maddi olanaklardan ibaret değildir. Fiziksel olarak bir bütünlüğe ve somutluğa sahip olup, en büyük toplumsal yerleşim merkezi olmalarının ötesinde, toplumdaki ilişkilerin birbirleri ile olan bağlarının “yaratıcısı ve düğüm noktasıdır.” Göçebe ve köy hayatından farklı olarak “insanın kendisi gibi olmayan”, “yabancı” ile yüz yüze geldiği ve onunla aynı ortamı paylaşıp yaşadığı mekânlardır. Rousseau'nun deyişiyle; “köyü-kasabayı evler meydana getirir, kenti ise yurttaşlar.”

Kent kelimesi; Orta Asya Türkleri tarafından şehir kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Bir diğer deyişle kent; “Bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynasıdır” şeklinde ifade edilmiştir. Ünlü kent bilimci Lewis Mumford'a göre; “kent bir topluluğun kültürünün ve erkinin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimidir (akt: Keleş, 2005: 9).” George Simmel'e göre kent; “Pazarın ve pazar ekonomisinin iç içe geçtiği ve pek çok insanın fiziksel olarak ilişki içine girdiği yerler” olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2011: 51).”

Kente bağlı olarak kentleşme de ortaya çıkan evrensel bir olgudur. Kentleşme, genellikle sanayileşme çerçevesinde ele alınsa da, dönemin modernleşmenin fonksiyonu bazında değerlendirilse de kent kavramının bütün toplumlara has olduğunu ve bununla birlikte bu konunun bütün toplumlar açısından önemli olduğunu altı çizilmektedir (Ökmen ve Görmez, 2016: 1). Bu durumda kentleşme kavramı geniş anlam bakımından İbn-i Haldun'a göre; “Kentleşme, ekonomik, sosyal ve siyasal bir içerik açısından ele alınacak olursa, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum

yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim şekli” dir (Ökmen ve Görmez, 2016: 5). Dar anlamda ise kentleşme; “kent merkezinde ikamet eden insan sayısındaki artışı ya da kent sayısının artışı” manasına gelmektedir. Fakat kentleşmeyi yalnızca nüfus hareketi bazında değerlendirmek pek sağlıklı olmayacaktır. Çünkü kentteki insanların ekonomik, siyasi, dini veya sosyal pek çok farklı dallar arasında kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanabilir.

Kent ve kentleşmenin ortaya çıkması ile birlikte kent mimarisi de kurulmuş olan imparatorluklar ve devletler tarafından önem kazanmış ve kentlerin ortaya çıktığı dönem itibarıyla bu bağlamda ön planda yerini almıştır. Mimari, toplumların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte başlamıştır. Genel anlamda mimarinin ilk olarak dinî yapılardaki kullanımı ve coğrafi şartlara bağlı olarak gelişim göstermiş olduğu ifade edilebilir (Borçin, 2020: 4).

Mimari, toplumla yakından ilişkili olan ve bu yüzden de toplumca benimsenen en bariz görsel sanattır denilebilir. Ancak bu durum her bireyin veya her konut (ev, bina) sahibinin ikamet ettiği yerin şeklini tespit etme şansına sahip olduğu anlamına gelmeyebilir (Faroqi, 2000: 122).

1. Osmanlı Kent Mimarisi ve Şer’iye Sicilleri

Osmanlı, kentlerdeki hayatın gelişimine ve mimarisine önemli ölçüde katkı sağlamış olan devletlerden birisi olmuştur. Devletin politik yapısına bağlı olarak mimarisi de Asya, Avrupa, Hristiyan ve İslam dünyası arasındaki köprüde gelişmiştir. Akdeniz dünyasındaki mimariyi Orta ve Yakınoğu mimarisi ile bağlayan uzun soluklu bir mimari yapıyı oluşturmuştur ve aynı zamanda kendisine has bir üslup ortaya çıkarmıştır (Kuban, 2007: 8). Bununla birlikte 19. yüzyılda imparatorluk gelişim süreci aşamasında ekonomik, hukuksal, siyasal, askeri, topyekün ve toplumsal bir değişim yaşadığı gibi kentin mimarisi alanında da bu değişimi yaşadığı söylenebilir. Devlet bu dönemde Batı ile arasındaki ilişkileri geliştirerek, sermaye ve dış ticarete kapılarını açmış aynı zamanda ticaret yoluyla ekonomik açıdan ilişkileri geliştirmiştir.

Osmanlı’nın kentleşme ve kent mimarisine bu dönemde en büyük katkıyı vakıf sistemi sağlamıştır. Bu sistemi kurarak bu konuda bir ilke imza atmış olabileceği bilgisi verilebilir. Kentleri mahallelere ayrılmak suretiyle tasarlanmış olan bu sistemin temelinde, hepsi ayrı ayrı işlevsel grupta yer alabilecek mekânsal yapılar bulunmakta idi. Bu mekânların neredeyse büyük çoğunluğu vakıf sistemi sayesinde oluşturulmuş ve işlevsel-sürdürülebilirlik özelliğini bu sistem içinde kazanmıştır (Bayartan, 2008: 158).

Vakıflar genel anlamda, kentin tamamını ilgilendiren her alandaki hizmet; eğitim, din, sağlık, konut, ticaret, ekonomik vb. gibi konularda olumlu katkı sağlamıştır. Batı’da kilise, manastır, beledi veya hükümet eliyle yapılan birçok hizmet Osmanlı’da vakıf sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Bayartan, 2008: 160-161). Osmanlı’nın kent mimarisindeki değişimlerin izlerine şer’iye sicillerinde rastlayabilmekteyiz.

Siciller, genel tarihe olan katkılarının yanı sıra içerdiği orijinal belgeler ile aynı zamanda yerel tarihin (kent mimarisi) değerini de önemli ölçüde ortaya koymaktadır. Günümüzde bu kentlerin çoğunun ismi değişmiş, bazıları ekonomik olarak gelişmiş ya da gerilemiştir. Bazıları da tamamen terk edilmiş olmasına rağmen eskiden ikamet edilen yerleşim yeri olan veyahut olmayan yerleri kent, ilçe, köy mahalle, mezra ve bunların yanında özellikle aşiret ve cemaat isimlerini kendilerinde barındıranlar için sicil belgeleri, iskan tarihinde vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Bu belgelerde nitekim kentte yer alan yapılar hakkında doğrudan bir bilgi bulunmama ile birlikte mahalle, sokak veya yanında bulunan diğer yapılar hakkında bilgilerin verilmiş olması o yapı ile ilgili bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır (Sarıcaoğlu, 2011: 23) .

Şer’iye sicillerinin kentlerin mimari yapılarına katkılarının bir diğer aşaması ise camiler, kiliseler ve hamamlar gibi yapıların fiziki açıdan onarımlarına ilişkin bilgiler veren belgeler olmalarıdır. Bunun yanında şahıslara ait mülklerin bilgilerinin tutulmuş olduğu belgelerdir.

Bunlarda ise genellikle mülk anlaşmazlığı ve hibelere dair yani mülkü tanımlayıcı bilgiler vermesi açısından önem arz etmiştir (Sarıcaoğlu, 2011: 24).

Bu durumda Osmanlı kentleri, sicillerde de geçtiği gibi mahalle ve evlerine ilişkin söz konusu olan durumları; bu yapıların fiziki-sosyal yerleşim alanları olmaları idi. Mahallede yaşayanların genelde birbirlerini tanıdıkları, belli bir kategoride birbirlerinin davranışlarından mesul oldukları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma içerisinde belli bir insan topluluğunun hayatını idame ettirdiği yerler olarak nitelendirilmekteydiler (Düzbakar, 2003: 99). Bu mekanlar, dini ibadetlerin yerine getirilmesi ile birlikte mahalledeki insanların da birbirlerinin her konuda dertlerini dinleyebilmeleri, yardımlaşabilmeleri ve sağlıklı iletişim kurabilmeleri açısından oldukça önem taşımıştır (Özbalaban, 2015: 2-3). Osmanlı'da mahalle yerleşimi, bina düzeni cami veya mescit yani ortak kullandıkları alanların çevresine sıralanmış evlerin tasarımından oluşmuştur. Bu evler inşa edilirken de özellikle cami minarelerinden yüksek olmamasına dikkat edilmiştir (Özbalaban, 2015: 3-4).

Mahallenin kendi içerisindeki kuralları sayesinde her türlü spekülative ve gayriahlaki olaylar nerdeyse imkansız hâle gelmiştir. Güvenliğin sağlanması, Osmanlı'nın özellikle önem verdiği konulardan biri olmuştur. Kent içi herhangi bir suç işlendiği zaman bu konuda alınan önlemlerin belki de en önemlisi mahalledeki halkın birbirlerine kefillik yapmaları olmuştur (Düzbakar, 2003: 100).

Osmanlı'da gayrimüslimlerin bir kısmı genellikle Müslüman kesim ile aynı mahallelerde ikamet etmekte idi. Bir kısmı ise meslekleri icabı kendi mesleklerinin isimleriyle anılan mahallelerde ikamet ederlerdi. Bu durumun yani bazı gayrimüslim meslek erbabının farklı yerde ikamet etmesi mahallede gruplaşma veya dini açıdan ayırımı söz konusu olduğu şeklinde algılanmaması gerektiğini hemen belirtmek gerekir. Bunun sebebi, merkezi imparatorluğun güçlü bir otoriteye sahip olması ve güvenliğin sağlanması adına alınan tedbirlerin, meydana getirilen kurumların görevlerini daha iyi yapabilmeleri sonucu oluşturulan sistemin bir parçası şeklinde yorumlanabilir (Ergenç, 1984: 69-70).

Osmanlı mahallesinde, Müslüman ile gayrimüslimler arasında sıcak temasın olduğu söylenebilir. Mahallede yaşayan gayrimüslim kişilerin Müslüman kesim kadar haklardan yararlandıklarını sicillerdeki belgeler göstermektedir. Gayrimüslimler mahallede azınlık kesimin tam tersi Osmanlı'nın asli unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Bu durumda da mahalledeki her haktan gayrimüslim kesim de Müslümanlar kadar yararlanabilmiştir. Özellikle hukuki hakka sahip olup bu haklarını kullanabilmişlerdir (Işık, 2020: 1051).

Osmanlı'da evlerin genel durumuna ilişkin ise; İslamiyet'in genelde maddi dünyaya antipati oluşturması hasebiyle Osmanlı döneminde, evler genişlik, büyüklük ve kullanılan malzemeler bakımından hem birbiriyle benzer hem de yatay bir şekilde gelişmiştir. Bu durumda evler genellikle kerpiç gibi her bölgede kolay temin edilebilen ve maliyeti düşük olan, yıkıldığında bile tekrar ana madde olarak kullanılabilen malzemelerden inşa edilmiştir. (Düzbakar, 2008: 87-96). En önemlisi evlerin yapımında büyük etkiye sahip olan coğrafya ve ekonomik şartlar, iklimsel koşullar gibi temel faktörler, evlerin oluşumunda kullanılan malzemede, bu malzemelerin hammaddesi ve kullanılan belli başlı teknikler belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi İslamiyet aile hayatında gizlilik ve mahremiyete çok büyük önem vermiştir. Bu önem ve gizlilik Müslüman bir imparatorluk olan Osmanlı'yı da önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı evlerinin yüksek duvarlı olması, bir avlu ya da iç bahçeye açılan sisteme göre düzenlenmesi buna örnek verilebilir (Özaba, 2019: 260).

İnsanların yaşam tarzları, sosyal hayatları, zevkleri, kültürleri evlerine yansıtılmış oldukları mimari yönlerinden çok rahat öğrenilebilir. Avlu veya günümüz tabiriyle bahçenin farklı yerlerine inşa edilen Osmanlı evleri; tek katlı veya belgelerde ifade edildiği gibi tahtani yani (alt katta bulunan) ve fevkani (üst katta bulunan) olmak üzere iki katlı oldukları anlaşılmıştır. Evlerin ilk

katları tahtani diye isimlendirilen kısma bakıldığı zaman; “*samanlık, ahur (ahır), odunluk, kiler, anbar, fırın*” gibi bölümleri görmekteyiz. Evlerin üst kısmı (fevkani); genellikle tahtadan yapılmış merdivenle üst kata çıkıldıktan sonra büyük ve oldukça geniş bir sofayla karşılaşılır, evde yer alan diğer odaların kapıları da buraya açılırdı (Bal, 2015: 380).

Osmanlı evleri genellikle avlu ile birleşik bir şekilde inşa edilirdi. Bu avluların belli bir düzende birliği ve devamlılığının sağlanabilmesi adına evler, üzerinde inşa edilmiş olduğu arsanın çevresine daha çok rağbet edilirdi. Bu sayede sokağı baz alarak yapılan “çıkımlar”¹ ile ev-kent yaşantısı arasındaki bağları daha da güçlendirmekte ve korumakta idi. Evlerin üst katlarında yapılan odalar belli bir düzende yapıp içeriye temiz hava ve bol ışık girmesi sağlanıyordu. Evlere giriş genellikle avlu (bahçe) kapısından sağlanırdı. Avluyu kapsayan duvar ve evin alt katındaki duvar birbiriyle kesişmekte, üst katın da sokağa sarkan bir cephesi bulunmaktaydı (Düzbakar, 2008: 90-91).

2. Şer’iye Sicillerine Göre Mardin Kent Mimarisi

Kadim kent olan Mardin, mimari yapıların inşasında öncelikle; dini inanç, örf-adet (gelenek-görenek), ekonomik ihtiyaçlar, kültürel etkenler, topoğrafya ve coğrafi konumu esas alarak mimari yapımını gerçekleştirmiştir (Yücesoy, 2021: 7-12). Mardin, 19. yüzyılın kentsel mimari görünümüne sahip klasik Osmanlı kentlerinden bir tanesidir (Tekdal, 2009: 156). Kent, içerisinde asırlar boyu karşılıklı etkileşim sonucu birlikte aynı havayı soluyan farklı din ve etnik grupların ortak oluşumları sonucu meydana gelen, oldukça zengin kültür özelliklerini yansıtmaktadır (Açıkyıldız Şengül, 2018: 8). Mardin mimarisi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, türüne nadir rastlanırlar örnekler sergilemiştir. Bunun sebebi ise; kentin iklimi, coğrafi konumu ve topoğrafik yapısıdır (Şimşek, 2014: 411). Kent, farklı inançlar paralelinde, sanatsal bakımdan da değişik mimari ve tarihi değer olarak kabul gören yapılara sahip olmuştur ve bu yapıları günümüze ulaştırabilen ender kentlerdendir (Tunçer, 2013: 97).

2.1. Mardin Şer’iye Sicillerine Göre Mahallelerin Genel Yapısı

Osmanlı Devleti’nin her kentinde olduğu gibi Mardin’de de mahalleler genel itibarıyla cami, mescit, tekke, zaviye ya da medrese ve buna benzer dini yapılar etrafında ortaya çıkan yerleşim birimleri olmuşlardır. Mahalleler küçük yerleşim birimleri olduğu için orada yaşayan halk kesimi birbirlerini yakından tanıma şansına sahip olurlardı (Sağlam, 2014: 238). Mardin mahallelerinde genel olarak dini merkezli bir yapılanma söz konusu olup büyük farklılıklara rastlanmamıştır. Buna göre incelenen Mardin Şer’iye Sicil kayıtları ışığında:

183 (1309-1310) Numaralı Mardin Şer’iye Sicil kaydına göre kentte bulunan mahalle isimleri; Şeyh Şeyhullah, Latifiye, Gölasıyan, Şehidiye, Meşkiye, Cami-i Kebir, Şeyh Çabuk, Meşkin, Tekye, Babü’s Sor, Eminüddin, Babü’l Cedid, Medrese, Necmeddin Mahallesi olmak üzere toplam 14’tür (Kankal vd., 2007: 21-45). Bu mahallelerden Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları toplam mahalle ise yine 14 olarak tespit edilmiştir. Evlerinin veya arsalarının yan yana olması, herhangi bir olumsuz durum karşısında birbirlerine kefil olmaları mahalle halkının ırk, din, dil farkı gözetilmeden birbirlerinin haklarını koruyup gözettikleri rahatlıkla söylenebilir (Kankal vd., 2007: 23, 26, 29, 32, 35, 38, 43, 47, 48, 52, 62, 74).

193 (1282-1283) Numaralı Mardin Şer’iye Sicil kaydında 183 Numaralı defterden farklı olarak Baş Ala ve Kabala mahallesi isimleri geçmektedir. Defterde geçen toplam mahalle sayısı 17’dir (Özcoşar vd., 2007a: 20, 21, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 34, 39, 44, 51, 57, 74). Müslüman ve gayrimüslim kesimin birlikte ikamet ettikleri mahalle sayısı sicil kaydına 11 olarak yansımıştır (Özcoşar vd., 2007a: 24, 33, 39, 41, 54, 57, 58).

¹ Çıkma; sokağa uzanan iç mekanlar olarak bilinmektedir.

235 (1275-1277) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil kaydında 183-193 Numaralı defterlerden farklı olarak Sevindik, Ayn-ı Minare, Seyid, Kale, Meşkinan, Aşağı Mumcu, Mardin-i Seyid mahallesi isimleri geçmektedir (Özcoşar vd., 2007b: 28, 29, 59, 71, 80). Defterde geçen toplam mahalle sayısı 24'tür. Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları mahalle sayısı 6 olarak tespit edilmiştir (Özcoşar vd., 2007b: 26, 28, 29, 30, 31, 33).

238 (1282) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil kaydında sadece 3 mahalle ismi geçmektedir. Bunlar Cami-i Kebir, Kıssis ve Cami-i Nebi mahalleleridir. (Özcoşar vd. 2007c: 28, 31, 73). Bu defterde aynı mahallede ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim kesim ilişkilerinin yer aldığı herhangi bir mahkeme kaydına rastlanılmamıştır.

248 (1100-1101) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil kaydında ise yukarıda bilgisi verilen defterlerden farklı olarak; Babü'l-Hammare, Bimaristan, Zeytun, Baş Ala, Başedna, Sevindik, Kıssis, Şemsiyan, Maristan, Zerraka mahallesi isimleri geçmektedir (Kankal vd. 2007: 25-27-35-76-81). Bu mahallelerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin genelde kendilerine ait mülklerini sattıkları veya başkalarından aldıkları bilgisine ulaşılmıştır. İncelenen kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla mahallelerde ikamet edip köyde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim kişilerle de aynı şekilde alış-veriş yapılmış, mülk satışı gerçekleştirilmiş veyahut herhangi bir olay karşısında gerekirse şahitlik de yapılmıştır.

234 (1288-1289) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil kaydına göre ise; yine yukarıda ismi zikr edilmiş olan şer'îye sicil defterlerinde geçen Babü'l Hammare, Bimaristan, Zeytun, Baş Ala, Başedna, Sevindik, Şemsiyan, Maristan, Zerrekka, Ay-ı Minare, Seyid, Kale, Aşağı Mumcu, Mardin-i Seyid, ve Cami-i Nebi mahalleleri hariç diğerleri ile aynı olduğu için hepsi tekrar yazılmadı ancak defterde yer aldıkları sayfalara dipnotta yer verilmiştir.² Mardin'de mahalle yerleşimi sadece dönemin iklim koşullarına karşı kendini koruyabilme, savunabilme amaçlı değil aynı zamanda mahalledeki kişilerin birbirleriyle kaynaşmaları, her türlü sorun ve sıkıntıda birbirlerinin yanında bulunmalarının da sonucuydu (Eye, 2020: 24). Bu defterde toplam mahalle sayısı; 13 olarak tespit edilmiştir.³ Müslüman ve gayrimüslim kesimin birlikte ikamet ettikleri mahalle sayısı; 12'dir (Eye, 2020: 88).

2.2. Mardin Şer'îye Sicillerine Göre Evlerin Genel Yapısı

183 (1309-1310) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defterinde; ev satışları ile ilgili toplam 6 adet hüküm tespit edilmiştir. Defterde evlerin iç-dış mimarisi, oda sayısı, kat sayısı, yapı malzemesi vb. gibi bilgilere yer verilmemiştir. Ancak satılan evlerin fiyatları verilmiştir (Kankal vd. 2007: 30, 39, 67, 89). En yüksek ev satış fiyatı 5.400 kuruş (Kankal vd. 2007: 39) ve en düşük satış fiyatı 600 kuruş (Kankal vd. 2007: 89) şeklinde tespit edilmiştir.

193 (1282-1283) Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defterinde; ev satışlarına dair toplam 15 adet hüküm tespit edilmiştir (Özcoşar vd., 2007a: 20, 22, 25, 39, 40, 46, 47, 54, 57, 61, 64, 65). Belgelere bakıldığı zaman mülk satışları adı altında evlerin alınıp-satıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu defterde evlerin genel özelliklerine (oda sayısı, avlulu veya avlusuz, kat sayısı, evin yapı malzemesi vb.) yer verilmemiştir. Ancak satılan ev fiyatları belirtilmiş olup bu da ev sahibi ile evi alacak olan kişinin yakınlık derecesine göre değişiklik göstermiştir. Bir evin en yüksek satış fiyatı

² 234 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defteri, (Bundan sonra M.Ş.S. şeklinde yazılacaktır.) s.93-92-90-89-88-85-84-83-82-81-80-79-78-77-76-75-73-72-71-70-69-67-66-65-64-63-62-61-58-57-56-55-54-52-51-50-49-48-47-46-45-44-43-42-41-40-39-38-36-35-34-32-31-29-28-27-26-25-24-23-22-21-20-19-18-17-16-15-14-13-12-11-10-5-4-3 No'lu kayıtlar.

³ 234 Numaralı M.Ş.S, s. 420-416-414-411-409-408-400-403-397-398.

9.750 kuruş (Özcoşar vd., 2007a: 47), en düşük fiyatı 800 kuruş (Özcoşar vd., 2007a: 61) şeklinde belirlenmiştir.

235 (1275-1277) Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde; ev satışlarına dair toplam 19 adet hüküm mevcuttur (Özcoşar vd., 2007b: 22, 29, 40, 51, 54, 55, 70, 72, 73, 83, 87, 90, 93, 96, 100, 105, 106). Evin dışında etrafını çevreleyen bir avlu (bahçe) (Özcoşar vd., 2007b: 7), bahçenin içinde “odunluk, su kuyusu, evden bağımsız oda, tuvalet; içerisinde misafir odası, banyo, mutfak, yatak odası, tavanı basık oda” bulunurdu Özcoşar vd., 2007b: 16). Eve giriş avlu kapısından yapılırdı. Defterde evlerin hangi malzemelerden yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamış olup satış fiyatları diğer sicil defterlerinde geçtiği gibi farklılık arz etmiştir. En yüksek satış fiyatı 17.000 kuruş (Özcoşar vd., 2007b: 73) ve en düşük satış fiyatı da 1.000 kuruş şeklinde kayıtlara geçmiştir (Özcoşar vd., 2007b: 144). Bu fiyatlar evin her türlü özelliğine ve satıcı ile alıcı arasındaki yakınlık derecesine göre farklılık gösterirdi. Oda sayısı evin kat ve büyüklüğüne göre değişirdi. İki-üç katlı evlerde üç-dört odaya kadar bulunurdu. Tek katlı evlerde ise oda sayısı en fazla iki olarak tespit edilmiştir (Özcoşar vd., 2007b: 117) .

238 (1282) Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde; ev satışları ile ilgili toplam 4 kayda rastlanmıştır (Özcoşar vd., 2007c 28, 31, 45, 61). Bu ev kayıtları hükümlerinde yine evin iç-dış yapısı, oda sayısı, avlulu veya avlusuz olması, avlusunda su kuyusunun bulunup bulunmaması gibi bilgilere rastlanmamıştır.

248 (1100-1101) Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde; ev satışlarına dair toplam 152 hüküm tespit edilmiştir (Kankal vd. 2007: 19-197). Bu hükümlerden 7 tanesi mahsen (depo), 2 tanesi odunluk, 4 tanesi oda, 1 tanesi ahır ve 2 tanesi harabe geriye kalan 136 hüküm ise normal ev alış-satışı olarak değerlendirilmiştir (Kankal vd. 2007: 55, 74, 84, 94, 97, 106, 110, 111, 115, 116, 120, 149, 153, 163, 195). İncelenen diğer sicil kayıtlarında geçtiği gibi bu defterde de evin iç bölümünde bulunan küçük oda, büyük oda, mutfak, kiler, yatak odası, misafir odası, sofa gibi bölümlere rastlanmıştır ancak bu defterde farklı olarak evin alt kısmında iş yeri (yani dükkan şeklinde olup günümüzdeki evlerde de bu örneklerle rastlanmaktadır) ve mumhane gibi bölümler ortaya çıkmıştır (Kankal vd. 2007: 7). Evin dış bölümünde; evi çevreleyen avlu, su kuyusu, mahsen, odunluk, evden bağımsız oda, alt katta ahır vb. bölümler bulunurdu. Evin yönü de belirtilmiş olup kuzey-güney, doğu-batı yönünde falancanın mülkü veya evi ya da dört tarafını çevreleyen ortak yol şeklinde tarifi yapılmıştır Kankal vd. 2007: 7).

Evin alt katında ahır bulunuyor ifadesinden evlerin birden fazla katlı olduğu bilgisini vermekle birlikte özellikle kat sayıları belirtilmemiştir. Bu evler 1 veya 2 odalı da olabiliyordu. Satış fiyatları ise incelenen diğer sicil kayıtlarındaki bilgiler göz önünde bulundurulurken evin her türlü özelliğine göre değişiklik gösterebilmekte idi. Bu sicilde diğer sicil kayıtlarındaki özelliklerden başka defterde farklı bir bilgiye rastlanılmamıştır. En yüksek satış fiyatı 320 kuruş (Kankal vd. 2007: 151) ve en düşük satış fiyatı ise 2 kuruş (Kankal vd. 2007: 30) olarak tespit edilmiştir.

2.3. 234 (1288-1289) Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil Defterine Göre:

2.3.1. Evlerin İç Bölümü ve Yapı Malzemesi

234 (1288-1289) (Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil defterinde mülk satışları adı altında ev satışları ile ilgili toplam 37 kayıt mevcuttur. Bunlardan 4 tanesi dükkân satışı geriye kalan 33 adet hüküm ev satışları üzerine kayıt altına alınmıştır. Dükkân satışlarına dair kayıtların verilme sebebi onların da bazı özelliklerinin satış işlemi sırasında belirtilmiş olmasıdır (Eye, 2020). Satış işlemi gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken birkaç husus göz önünde bulundurulurdu. Bunlar; evi alacak ve satacak olan kişilerin kimliği, hangi din ya da millete ait oldukları, satıcı konumunda olan kişinin asalet-vekâlet durumunun tespiti, satıcının eve ne şekilde sahip olduğu, evin vasfi durumu, bölümleri, hangi mahallede yer aldığı, komşusu ve son olarak satış bedeli vb. önem teşkil

etmekte idi (Eye, 2020: 33). O dönem Mardin iklimi göz önünde bulundurularak evler yaz aylarında oldukça sıcak ve kış aylarında da iklim şartlarının en düşük seviyelere inmesinden olacak ki bu yapılarda taş-tuğla denilen malzemeler kullanılmıştır. Bunların dışında hükümlerde başka bir malzeme ismine rastlanmamıştır (Eye, 2020: 30). Belgelerde “konut” ya da “ev” terimi yerine evlerden genellikle “bab”, veya “menzil”⁴ diye bahsedilmiştir. Bir evin etrafında bulunan arazi falancanın mülkü diye geçmektedir. Bunlar evin çevresindeki bahçe, su kuyusu veya tarla arazisi olabilmektedir. Bunun yanında yine içerisinde; mutfak, ayakyolu (tuvalet), belge dili mahsen⁵ (depo olarak kullanılırdı), divanhane, erzak dolabı, dolap vb. bölümler yer alırdı.⁶ Bu evlerin mutfak bölümünün içinde ayrı odalar da olabiliyordu.⁷

2.3.2. Evlerin Dış Bölümü

Evin dış çevresini saracak veya evin önünde yer alacak şekilde bir avlu bulunurdu. Avluların içinde meyveli-meyvesiz ağaçlar da olabiliyordu.⁸ (“Avlu”) bu isim günümüzde de belli kesimlerde kullanılmaktadır ancak bahçe daha yaygın bir isim şeklinde geçmektedir. Avlu kapısından eve giriş yapıldı. Evin alt katında yer alan ve hayvanlar için kullanılan ahır bölümü bazı evlerde dışarda evin bahçesinde ayrı bir bölüm şeklinde bulunurdu.⁹ Mardin kentinde günümüzde ahırın ayrı bir bölüm şeklinde olduğu kesimler halen mevcuttur. Her evin bir ahır veya daha fazla ahır bulunması o bölgenin binek veya geçimlik hayvanlarının olduğunu göstermektedir.

Evler genel olarak topoğrafya ve parsel boyutları esas alınarak inşa edilmiştir. Bu yüzden düşey kısımdaki katlar da bir planlama dahilinde yapılmış olduğu gözükmektedir. Bu evlerin geneli dışa kapalı bir şekilde dizayn edildiği ve bundan dolayı da görülmesi istenilen cephe en süslü cephe olarak yapılmıştır (Yücesoy, 2021: 13). Bunların yanında evlerin arasındaki mesafe oldukça yakındır neredeyse evler bitişik şekilde yapılmıştır. Ara sokakları oldukça dar bir mimari düzene sahiptir ve bu düzen günümüzde de halen devam etmektedir. Bu durumun tek sebebi de bölgenin coğrafi konumu ve bir tepenin üstünden ovaya doğru yerleşime açılmış olması verilebilir.

2.3.3. Evlerin Kat Sayısı

Evlerin tek katlı, iki, üç ve en fazla 4 katlı olduğu görülmüştür.¹⁰ Buna göre; 2 katlı evlerin olduğu hükümler toplam 12 olarak tespit edilmiştir (Eye, 2020: 401, 404, 411, 430, 453, 483, 484, 494, 506, 519, 536, 591). 3 katlı evlerin olduğu hükümler toplam 4 olarak tespit edilmiştir (Eye, 2020: 414, 520, 574, 610). 4 katlı evlerin sayısı ise toplam 4'tür (Eye, 2020: 424, 445, 455, 507). Geriye kalanlar da tek katlı olan evler bazında kayıtlara geçmiştir. Her evde batı tarafında dışarıyı görececek bir pencerenin¹¹ mutlaka bulunduğu, alt katta hayvanlar için ahır veya depo şeklinde olduğu ikinci katta ev ahalisinin kaldığı ve misafirlerin kaldığı bölüm bulunmakta idi. Üst kata muhtemelen ahşap merdivenle çıkılırdı.

2.3.4. Evlerin Oda Sayısı

Evlerin iki en fazla dört odalı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum evin kat sayısına paralel olarak da olabiliyordu. Üç ve dört odalı evler kentte genellikle ekonomik durumu iyi olan kişilere

⁴ M.Ş.S. , sayfa.87 / hüküm.25. (Bundan sonra s. Sayfa ve h. Hüküm şeklinde belirtilecektir.)

⁵ M.Ş.S. , s.93/h.7. (Ağustos 1871 tarihli belge).

⁶ B.k.z, M.Ş.S. , s.93 / h.7, (Ağustos 1871 tarihli belge), 89 / 16 (16 Eylül 1871 tarihli belge), 88 / 22 (Eylül 1871), 88 / 25 (Tarih bulunmamaktadır.), 85 / 33 (Ekim 1871) vd. s.84-83-78-76-75-72-69-67-62-58-57-56-55-52-51-48-47-42-39.

⁷ M.Ş.S. , s.13/h.327. (Ağustos 1872 tarihli belge).

⁸ M.Ş.S. , s.42/209. (Mayıs 1872 tarihli belge).

⁹ M.Ş.S. , s.47/189. (Nisan 1872 tarihli belge).

¹⁰ Bkz. M.Ş.S. s.88/h.22. (Eylül 1871 tarihli belge).

¹¹ M.Ş.S. , s.89/h.16. (16 Eylül 1871 tarihli belge).

aitti. Bu tür evlerde iki büyük sofa, mutfak, iki salon, bir yazlık, bir kahve ocağı, iki depo, iki ahır, iki avlu, iki su kuyusu mevcut idi.¹² Su kuyusu her evde mutlaka ya avlu içinde ya da evin yan tarafında bulunurdu. Bu bilgi ise o dönemde kentte su sorununun olabileceği sorusunu ihtimal dâhilinde de olsa akıllara getirmektedir.

2.3.5. Evlerin Alım-Satım Fiyatları

Evlerin alış ve satış fiyatları evin her türlü özelliğine göre değişiklik göstermekteydi. Örnek verilecek olursa; evin kat sayısı, büyüklüğü, avlulu olup olmama durumu, avlu içerisinde meyveli-meyvesiz ağaçların olup olmaması, yapıldığı malzemenin kalitesi vb. özelliklere göre farklılık arz etmekte idi. Mardin kentinde o dönemde 234 Numaralı sicil kaydına yansıyan en yüksek fiyatlı evin bedeli 16.50 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹³ En düşük fiyatlı evin bedeli ise; 280 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁴ Bunun yanında evin fiyatı evini satan kişinin ev sahibiyle yakınlık derecesine göre de farklılık göstermiştir. Aile üyeleri arasında gerçekleşen alım satım daha uygun fiyatlı olarak belirlenirdi.¹⁵ Müslüman ve gayrimüslimler arasında her konuda olduğu gibi ev alış-satış konusunda da alışveriş yapılmıştır. Bunların evleri arasında da bariz bir farklılığa hükümlerde rastlanmamıştır.

Evlerin birden fazla sahibi de olabiliyordu yani ortak mülk şeklinde kullanılabilirdi. Evin iki sahibinden biri isterse ortak olduğu kişinin de bilgisi dâhilinde kendi hissesini satabilmiştir.¹⁶

3. Ortaya Çıkan Kentsel Sorunların Çözümü

Mardin'in birden fazla ırk, dil, din ve mezhebe sahip insanları bünyesinde barındırmasından mütevellit kentsel sorunlar da kaçılmaz olmuştur. Bu durumun en bariz örneği kentin mahallelerinde ikamet eden Müslim-gayrimüslim kesim arasında ev yapımı sırasında mahremiyet en önemli konu olarak lanse edilmiştir. Nitekim mahalle sakinlerinden herhangi biri yeni bir ev yapacaksa veya evinde herhangi bir değişiklik yapmak isterse komşusunun mahremiyetini göz önünde bulundurarak yapmak zorunda idi. Bu tür konulara dikkat edilmediği takdirde bazı kentsel sorunların ortaya çıktığı sicil kayıtlarına işlenmiştir. Buna dair çalışılan defterde birkaç kayda rastlanılmış olmakla beraber sorunlar genelde ev üzerine gönderilen bir heyetin denetimi ve verilen karar sonucu neticeye bağlanırdı. Bu durumda; 'Mardin'in Kıssis Mahallesi'nde oturmakta olan ve Yakubi Milletinden olan Hanna'nın İshak adındaki oğlu, evimin penceresinin önüne Molla Mustafa adındaki kişinin bir oda inşa etmek istediğini ve onun inşa edeceği odanın ise benim penceremin hem önünü kapattığını ve hem de penceremden yüksekte kaldığı için evimin içinin görüldüğünü, mahremiyetime saygısızlık yaptığını söyleyerek Molla Mustafa'dan davacı olmuştur. Mahkemenin durumu kontrol etmek için evin olduğu mahalleye bir heyet göndermesi ve durumun analizinden sonra Hanna'nın haklı olduğu, Molla Mustafa'nın ise yapacağı odayı Hanna'nın evinin bir arşın uzaklığında inşa etmesi gerektiği ve bu konuda uyarıldığı sicil kaydına geçmiştir.¹⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti, tarihte uzun bir süreç yaşayıp, dünya devletleri arasına girmeyi başararak adını altın harflerle tarihe yazan nadir devletlerden biri olmuştur. Osmanlı'nın uzun bir süre ayakta kalması, Müslüman bir devlet olmasına bağlı olarak kendi vatandaşı olmayan farklı din, dil, ırk, mezheplere sahip vatandaşlara hoşgörülü olması, eşit davranması hatta kendi vatandaşlarından daha çok hak vermesi en önemli sebep olarak karşımıza gelmektedir. Avrupa'da sanayi devriminin

¹² M.Ş.S., s.19/h.304, (Temmuz 1872 tarihli belge).

¹³ M.Ş.S. ,s.51/h.173 (1 Nisan 1872 tarihli belge).

¹⁴ M.Ş.S. , s.28/h.267 (19 Haziran 1872 tarihli belge).

¹⁵ M.Ş.S. , s.75/h.79 (Ocak 1872 tarihli belge).

¹⁶ M.Ş.S. , s.84/h.38 (Kasım 1871 tarihli belge).

¹⁷ M.Ş.S. s.31/h.256 (10 Haziran 1872 tarihli belge).

başlamasıyla beraber her devlet kent hayatına akın etmiştir. Osmanlı Devleti de bunlardan biri olmuştur. Devlet kentlerde huzurun sağlanması için her türlü önlem-tedbiri almıştır. Bununla birlikte kentleşme, kentli kesim ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da kentlerin mimarisi önem arz etmiştir. Osmanlı'nın yükseliş devrinden sonra 19. yüzyılda gerileme ve yıkılış sürecini yaşamaya başlamasıyla birlikte her alanda kendini ayakta tutabilme, Avrupa devletlerini yakalayabilme çabasına girmesi kentin mimarisine de sirayet etmiştir. Bu durumda kentin mimarisi oldukça önem kazanmıştır. Kent mimarisine verilen önem doğal olarak kentteki mahalle yerleşimi, evlerin mimarisini de önemli hale getirmiştir.

Osmanlı'nın 19. yüzyılında kentlerine dair her türlü bilgi kayıt altına aldığı ve günümüze kadar gelebilmiş en önemli kaynaklardan olan şer'îye sicillerinden öğrenmekteyiz. Kentteki mahalle yerleşimi, evlerle ilgili her türlü durum bölgenin coğrafyası, iklimi ve topoğrafyasını çok yakından ilgilendirmiştir. Osmanlı'nın her kentinde bu özellikler ilk sırada yer almıştır. Mardin kenti de bunlardan biri olmuştur. İncelenen şer'îye sicil kayıtlarına bakıldığı zaman o dönemde evlerin iç-dış yapısı, kat sayısı, oda adedi ve her türlü özelliği ile ilgili hemen hemen bilgi bulunmaktadır. Mardin şer'îye sicil kayıtları üzerinden ve özellikle 234 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil defterine yansıyan kentin mimarisi, evlerin genel yapısı hakkında bilgiler mevcuttur. Evlerin çevresinde nelerin bulunduğu, kime ait olduğu, kime satacağı, alıcı ve satıcıların hangi mahallelerde ikamet ettikleri, alıcı veya satıcının hangi dine mensup oldukları vb. bütün bilgiler ev satış hükümlerinde mevcuttur. Bu da şer'îye sicillerinin bir kez daha Osmanlı'nın ana kaynaklarından oluştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte o dönemde aynı mahallede hatta farklı köyedeki insanlarla iletişimde olmaları, Müslüman-gayrimüslim kesimin birlikte yaşadıkları, komşu oldukları ve buna bağlı olarak her türlü sorunun üstesinden hep beraber gelmeleri aradaki sıcak bağın, iletişimin ve insanlığın ne kadar güçlü-kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Borçin, N. (2020). **Kent Mimarisi İçerisinde Değişime Uğramış Yapılar ve Nesnelerin Resimsel Yüzeylerde Plastik Çözümlenmeleri**. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, S. (2015) "Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Uşak'ta Gündelik Yaşama Dair Bir Bakış". **Akademi Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.3, S.21, 59-68.
- Bayartan, M. (2008). "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler". **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.10, S.1, 157-175.
- Çınar, D. (2020). "Osmanlı Klasik Döneminde Kent Sembolleri". **Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi**, C.7, S.63, 3871-3880.
- Düzbakar, Ö. (2003). "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri". **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.5, 97-108.
- Düzbakar, Ö. (2008). "17. Yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerine Göre Konut ve Konut Terminolojisi". **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.14, 87-96.
- Demir, M. M. (2010). **Mardin Kent Çalışması**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1984). **Osmanlı Şehirlerindeki 'Mahalle'nin' İşlev ve Nitelikleri Üzerine**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları IV Yayınları.

Eye, M. (2020). **234 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi** (H.1288-1289/M.1871-1872), Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Faroqhi, S. (2000). **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gönül, A. (2017). **Erken Dönem Osmanlı Kentlerinden Bursa ve Üsküp'ün Kentsel ve Mimari Gelişiminin 14. Yüzyıldan Günümüze Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Fakültesi.

Güler, M. (2011). "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.66, S.1, 49-71.

Gümüş, M. (2002). **Mardin Kent Çalışması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Işık, Z. (2020). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çorum Şer'iyeye Sicillerine Göre Gayrimüslimlerin Sosyal Çevreyle İlişkileri (1839-1909)", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.19, S.2, 1043-1081.

Kankal, A., Özcoşar, İ., Güneş, H. H., Gürhan, V., (2007), **248 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin**, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayın No:12, İstanbul İmak.

Keleş, R. (2005). "Kent ve Kültür Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Mülkiye Dergisi**, C.29, S.246, 9-18.

Kuban, D. (2007). **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul: Yem Yayınları.

Kankal, A., Özcoşar, İ., Güneş, H. H., Gürhan, V., (2007), **183 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin**, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayın No:12, İstanbul: İmak.

Mumford, L. (2013). **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özcoşar, İ., Güneş, H. H., (2007a), **193 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin**, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayın No:12, İstanbul İmak.

Özcoşar, İ., Güneş, H. H., Dinç, F., (Ed. Kankal A.), (2007b), **235 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin**, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayın No:12, İstanbul: İmak.

Özcoşar İ., Güneş, H.H., (2007c), **238 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili Belge Özetleri ve Mardin**, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayın No:12, İstanbul: İmak.

Ökmen, M. Görmez, K. (2016). "İbn-i Haldun Düşüncesinde Kent", **Yerel Yönetimler, Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar**. Ed. B.Parlak, Bursa: Dora Yayınları. 481- 506.

Özbalaban, S. O. (2015). **Osmanlı'da Mahalle**, Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özaba, F. (2019). “Rodosçuk'ta Ev Mimarisi, Ev Eşyaları ve Giyim Kuşam (1531 Numaralı Rodosçuk Şer'îye Sicili Işığında)”, **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.4, 259-282.

Sağlam, S. (2014). **244 Numaralı Mardin Şer'îye Sicili (Hicri.177-80/Miladi.1860-63)**, (Yüksek Lisans Tezi), Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıcaoğlu, B., (2011). **Trabzon Mimarlık ve Sanat Tarihi Literatürü: Bibliyografya, Dizin ve Değerlendirme**, Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şimşek, N. (2014). “Mardin Geleneksel Konutlarında Değişim”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.13, S.49, 411-425.

Şengül, A. B. (2017). “Mardin’de Kültürlerarası Yaşam: Konut Mimarisi Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.27, 7-60.

Tekdal, D. (2009). **208 Numaralı Mardin Şer'îye Sicili (Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirme)**, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Tunçer, M. (2013). “Mardin’in Korunması ve UNESCO Dünya Miras Listesine Girmesi”, **İdeal Kent Dergisi**, C.4, S.9. 94-113.

Yücesoy, S. (2021). **Tarihi Mardin Evleri'nin Kültürel Bellekte İç Mekân Analizi: Savur Evi Örneği**, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Yılmaz, F. Yetkin, S. (2002). İzmir Kent Tarihi (Tarihi Kent ve Kentlilik), **İzmir Liseleri Sertifikalı Kent Tarihi Konferansları Projesi**.

234 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defteri (H.1288-1289/M.1871-1872).